

smrtna kazna – Bjelorusija i Rusija. Rusija je kao članica Savjeta Europe uvela i poštu – je moratorij na izricanje smrtnih presuda. Poznata je i uvijek prisutna okrenutost Srbije Rusiji, pa je opravdano i razmišljanje prema kojemu, ostane li Srbija izvan europskih tokova, može doći do njezina približavanja Rusiji. Samim time javlja se i pitanje hoće li neki važni državni interesi biti dovoljni da se ponovno pokrene, a zatim i odbaci pitanje abolicije.

Knjiga Ivana Jankovića sveobuhvatna je studija o smrtnoj kazni u Srbiji (i Jugoslaviji) u razdoblju od 1804. do 2002. godine. Svi primjeri i zaključci koje autor donosi popraćeni su arhivskom građom i dostupnom literaturom. Ivan Janković, pravnik po struci, s lakoćom vodi čitatelja kroz ponekad zamršene članke i odredbe pravnih normi, uspješno izbjegavajući monotonost i suhoparno nabranjanje. Stoga je ova knjiga velik doprinos pravnoj i povjesničarskoj struci, a zanimljivo štivo za širu publiku.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Gerald Allan COHEN, *Socijalizam – zašto ne?*, KruZak, Zagreb, 2011., 102 str.

Gerald Allan Cohen bio je britanski profesor socijalne i političke teorije, poznat kao osnivač analitičkoga marksizma. Godine 1978. objavio je knjigu *Karl Marx's Theory of History: A Defence* (Obrane teorije povijesti Karla Marxa), u kojoj brani staru interpretaciju Marxova povijesnoga materijalizma koju njegovi kritičari nazivaju ekonomski ili tehnološki determinizam. Drugo je Cohenovo važno djelo *Self-Ownership, Freedom, and Equality* (Osobni suverenitet, sloboda i jednakost), u kojem iznosi moralne argumente u korist socijalizma. U knjizi *Ako ste za ravnopravnost, zašto ste tako bogati?* Cohen se bavi pitanjem što znače načela političke jednakosti u kontekstu ponašanja pojedinaca koji zagovaraju i propagiraju takva načela.

U knjizi *Socijalizam – zašto ne?* Cohen nastoji objasniti zašto smatra da je socijalizam moralno poželjan. Međutim autor ostavlja otvoren prostor za izazove, jer čak i ako bi mogao dokazati da je socijalizam moralno superiorniji sustav od kapitalizma, ostaje upitno bi li se takav sustav mogao uspostaviti u današnjoj konstelaciji političkih i ekonomskih odnosa. Još kao tinejdžer Cohen je bio savjetnik u ljetnome kampu židovske ljevičarske mladeži. Te ljetne ekspedicije ostavile su trajan trag na njega i dale mu ideje za analize i promišljanja koje su, između ostalog, i glavni motiv knjige *Socijalizam – zašto ne?*.

U prvome dijelu knjige, pod nazivom “Kampiranje”, postavlja se središnje pitanje zašto je socijalizam moralno poželjan. Autor od nas traži da promatramo fiktivnu grupu prijatelja koji idu na kampiranje. Ono što je uobičajeno za takva putovanja jest da se sve stvari (predmeti, pomagala i specifična znanja) koriste kolektivno, iako su u suštini u privatnome vlasništvu. Iako su sve te stvari u privatnome vlasništvu, one su tijekom putovanja u vlasništvu kolektiva te kolektiv za njih odgovara i njima raspolaže, određujući pritom tko će ih i kada koristiti, pod kojim uvjetima i za što. Postoje mnoge razlike, ali uzajamno razumijevanje i poduzetnički duh omogućit će nepostojanje nejednakosti koje bi dopustile bilo komu da uloži načelnu primjedbu na funkcioniranje zajednice. Svatko od prijatelja prihvaća (navodno) i poštuje socijalističke principe zajedništva i jednakosti. Svatko obavlja svoj dio posla. Nitko nema niti uzima prednost u odnosu na druge. Svatko doprinosi i svatko snosi svoj dio obveza.

U ovome dijelu knjige analizira se kako se putovanje na kampiranje odražava na međuljudske odnose unutar društva gdje ljudi surađuju u aktivnostima od zajedničko-

ga interesa u onoj mjeri u kojoj je to moguće i u situaciji gdje svatko od pojedinaca ima slične prilike za napredovanje. Problem se pojavljuje kada se kamperi već nakon kratkog vremena, bez obzira na specifične uvjete koji nude jednake prilike i mogućnosti za osobni razvoj i unapređenje života zajednice, počinju ponašati kao kapitalisti. Više ne žele raditi za dobrobit zajednice, nudeći svoja specifična znanja i vještine, nego te svoje komparativne prednosti i znanja koriste isključivo za vlastitu ekonomsku dobit.

Cohen prikazuje s jedne strane kapitalističko tržište i društvo, a s druge strane specifičnosti kapitalističke alternative koja se nudi kao mogućnost u specifičnim uvjetima zatvorene zajednice na kampiranju. Autor je svjestan da su okolnosti kampiranja višestruko posebne i različite od suvremenoga života. Upravo se zbog toga u ovome dijelu knjige analizira kako bi se održivost i poželjnost kampiranja, odnosno socijalističkih principa ostvarenih na kampiranju, mogla prenijeti i na širi društveni kontekst.

Zašto je socijalizam moralno poželjan? Zar ne mislimo da bi bilo bolje da svatko od članova grupe dijeli svoja znanja i iskustva potrebna za takvo putovanje s drugima nego da sebično pokušava zadržati svoja specifična znanja samo za sebe, nastojeći pomoću njih ostvariti profit? Glavna su to pitanja koja se analiziraju i problematiziraju u drugome dijelu knjige, pod naslovom "Principi koji se ostvaruju na kampiranju". Glavni principi koji se ostvaruju na kampiranju jesu princip jednakosti i princip zajedništva. Cohen smatra da bi se "vrline jednakosti i zajednice trebale prenijeti na društvo u cjelini". No ostavlja prostor i mogućnosti za drukčija razmišljanja, zasnovana na osobnom iskustvu i preferencijama pojedinaca. Autor ne ide toliko daleko da tvrdi da postoje pojedinci koji su odgovorniji od drugih, ili da postoje situacije koje omogućuju pojedincu razvoj i napredak na temelju specifičnih faktora. Cohen tvrdi da "postojanje nejednakosti u društvu reflektira postojanje slobode izbora u svakodnevnom životu". Iako je na taj način omogućena razlika u ishodu koja proizlazi iz slobode izbora, autor smatra da se problemi pojavljuju u trenucima kada se te nejednakosti kombiniraju s drugim oblicima nejednakosti. Pritom on misli npr. na situaciju gdje se pojedinac dobrovoljno odluči kockati i osvoji veću količinu novca. Istodobno se onaj tko se ne odluči okušati sreću u kocki ne može žaliti što je netko imao veliku sreću u kockanju, a on nije. Iako autor dopušta i takvu formu nejednakosti, on je ograničava u okviru strogih granica. "Previše nejednakosti, kao i one opravdane vrste, može negativno utjecati na dobrobit zajednice." Iako nejednakosti, bar ne sve vrste nejednakosti, nisu u konfrontaciji s pravdom, one su socijalistima neprihvatljive jer se sukobljavaju s principima postojanja zajednice koja se temelji na ravnopravnosti i jednakosti. "Ne može se uživati u svim blagodatima zajednice ravnopravnih pojedinaca ukoliko ja kao pojedinac zarađujem deseterostruko manje od drugog pojedinca, iz razloga što će se tada moj rad naći pred izazovima pred kojima se neće susresti drugi pojedinac", navodi autor. Ti izazovi mogu biti utemeljeni na naoko manje važnim razlikama, u smislu da je djelatnost jednog pojedinca više radno-intenzivna, dok je djelatnost drugog pojedinca više kapitalno-intenzivna.

Cohenov argument za socijalizam mora se suočiti s teškoćama koje se na prvi pogled čine nerješive. Čak i ako su njegova razmišljanja točna, postavlja se pitanje kako takve ideje prenijeti na društvo u cjelini. Problem je u tome što autor za primjer analizira situaciju koju obilježava specifičan ambijent, koji generira i specifično ponašanje s posebnim značajkama, i pokušava tretirati taj primjer kao opći slučaj. Ako promatramo društvo kroz prizmu kampiranja, gdje su materijalna dobra rangirana mnogo ispod prednosti prijateljskih odnosa i gdje ona pripadaju svima jednako, ostaje otvoreno pitanje postavljanja prioriteta bez obzira na specifičnost situacije u kojoj se

pojedinaac nalazi. Međutim pojavljuje se i drugi problem. Naime putovanja na kampiranje obično su obiteljska i uključuju bliske prijatelje. Zbog toga je neprimjereno takve situacije prenositi na cijelo društvo. Cohen na to pitanje odgovara: "Ne mislim da se kooperativnost i nesebičnost koji su došli do izražaja na kampiranju, među prijateljima i unutar manje zajednice, odnose, odnosno vrijede samo za manje zajednice i skupine ljudi. Ništa ne sprečava ljude da budu velikodušni prema drugima u onoj mjeri u kojoj žele biti. Ukoliko želite podijeliti sve svoje bogatstvo siromašnima, nitko vas u tome ne sprečava."

Ključna je teza, koju autor brani više ili manje uspješno, da je načelo zajednice u sukobu s načelima tržišta. Ondje gdje su početna polazišta jednaka i postoje nezavisna ograničenja postavljena na nejednakost ishoda, načelo zajednice nije nužno za jednakost, ali je i dalje potrebno da bi međuljudski odnosi poprimili poželjan oblik. Načelo zajednice je antitržišni princip prema kojemu pojedinac ne pomaže drugom pojedincu zato što će nešto dobiti zauzvrat, nego zato što je tom pojedincu potrebna pomoć. Načelo zajednice nije isto što i načelo tržišta, budući da tržište ne potiče na produktivni doprinos na temelju predanosti drugom ljudskom biću i na osnovi uzajamne pomoći, nego na temelju novčane nagrade. Istina je da se ljudi mogu uključiti u aktivnosti na tržištu nadahnuti drugim stvarima, ali na tržištu se ipak ističu motivi pohlepe i straha, a to uključuje i pohlepu u ime vlastite obitelji kao i strah za njenu sigurnost. Autor navodi da "kapitalizam nije, naravno stvorio pohlepu i strah: oni su duboko u ljudskoj prirodi. Ali za razliku od svog prethodnika feudalizma koji je posjedovao vrlinu da osudi pohlepu, kapitalizam je slavi". Zajedničke mreže mogu se stvoriti i s drukčijim motivima od onih tržišnih, a da su pritom strukturirane kao tržište.

U trećem dijelu knjige, pod naslovom "Je li ideal poželjan i ostvariv?", tematizira se želja socijalista da ostvare principe jednakosti i zajedništva na nacionalnoj ili čak internacionalnoj razini. Socijalisti su stoga suočeni s dvama različitim pitanjima: 1.) Bi li socijalizam, ako je ostvariv, bio poželjan? i 2.) Je li socijalizam ostvariv? Bez obzira na to jesu li socijalistički odnosi generirani u specifičnim uvjetima privlačni ili nisu i bez obzira na to bi li bilo poželjno da se takvi odnosi prošire na društvo u cjelini, mnogi su zaključili da je socijalizam neizvediv za društvo u cjelini. Postoje dva suprotstavljena razloga zbog kojih se obuhvatniji socijalizam može smatrati neostvarivim. Jedan ima veze s ograničenjima ljudske prirode, a drugi s ograničenjima društvene tehnologije. Društvena tehnologija je pojam koji označava praksu sinergije pojedinaca, manjih skupina i većih zajednica sa širim inicijativama preko pristupa informacijama, obrazovanju i gospodarskom razvoju. Prvi razlog zbog kojeg je socijalizam navodno neostvariv jest taj da su ljudi po prirodi nedovoljno kooperativni i velikodušni da bi ispunili zahtjev socijalizma. Drugi razlog odnosi se na to da čak i ako su ljudi dovoljno velikodušni ili bi to mogli biti u pravoj kulturi, mi ne znamo kako upotrijebiti tu velikodušnost niti kako prikladnim pravilima i stimulansima učiniti da ta velikodušnost pokrene kotače ekonomije. Možda je glavni problem s kojim se suočava socijalistički ideal i koji se analizira i problematizira u ovoj knjizi taj što ne znamo kako dizajnirati okruženje i mehanizme koji bi postigli da on funkcionira. Prepuštena sama sebi, kapitalistička je dinamika samoodrživa, pa socijalisti stoga trebaju snagu organizirane politike da bi joj se suprotstavili. Cohen se složio s Albertom Einsteinom, koji je rekao da je "socijalizam pokušaj čovječanstva da nadvlada predatorske faze ljudskog razvoja i zakorači onkraj njih". Svako tržište, pa čak i socijalističko, predatorski je sustav. Autor je pokušao nadvladati implikacije koje tržište izaziva, ali nije uspio, no smatra da rješenje ipak postoji i da je te probleme moguće anulirati i stvoriti pravedan, odnosno pravedniji sustav vrijednosti i međusobnih odnosa.

Cohenova knjiga ilustrira vrline jednakosti i života u zajednici koje bi se, po njegovu mišljenju, trebale prenijeti na društvo u cjelini. Također smatra da iako sve vrste nejednakosti koje postoje nisu u konfrontaciji s pravdom, načelno su te nejednakosti za socijaliste neprihvatljive jer se sukobljavaju s principima postojanja zajednice koja se temelji na ravnopravnosti i jednakosti. Cohen nije uspio nadvladati probleme koji bi mu omogućili da nam prezentira svoju viziju uspostave društvenoga uređenja koje bi se temeljilo na socijalističkim idealima. "Svaki pokušaj ostvarivanja socijalističkog ideala sukobljava se s utaborenom kapitalističkom snagom te individualnom ljudskom sebičnošću. Politički ozbiljni ljudi te prepreke moraju shvatiti ozbiljno. No to nisu razlozi da se diskreditira sam ideal."

Autor nam pokušava objasniti zašto je po njegovu mišljenju socijalizam moralno poželjan. Pritom međutim ostavlja prostor za preispitivanje njegova mišljenja, svjestan mogućnosti da postoji utemeljena podloga za raspravu o takvoj konstataciji. "Čak i kada bih mogao dokazati da je socijalizam moralno superiorniji sustav u odnosu na kapitalizam, postoji sumnja da li bi se takav sustav mogao uspostaviti." Navedeni citat pokazuje da autor nastoji odgovoriti na teškoće uspostavljanja i provođenja takva društveno-političkoga sustava.

Cohen nas je u svojoj knjizi najprije pokušao uvjeriti da je socijalizam najprivlačniji model organiziranja ljudi u okviru male zajednice, a zatim je istražio poželjnost i održivost proširivanja tog modela na društvo u cjelini. I sam je autor dakle svjestan da nije uspio u svojoj namjeri, međutim smatra da rješenje postoji i da je socijalističko društvo ideal koji i dalje treba pokušavati ostvariti.

TONI MARAŠ

Snježana KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.–1960.). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, Srednja Europa, Zagreb, 2012., 582 str.

Uskoro nakon završetka Drugoga svjetskog rata, u obnovljenoj jugoslavenskoj državi Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) osigurala je monopol na vlast. To je podrazumijevalo i snažnu partijsku kontrolu na području obrazovanja. Vlasti socijalističke Jugoslavije uvidjele su moć obrazovanja kao socijalizacijskoga medija te su mu stoga posvetile izrazitu pozornost. Obrazovni je sustav trebalo *transformirati*, jer je upravo njemu bila namijenjena ključna uloga u procesu formiranja "novog socijalističkog čovjeka".

Do sada još nije provedeno sustavno istraživanje utjecaja državne vlasti na sustav školskoga obrazovanja u Hrvatskoj u razdoblju socijalističke Jugoslavije. Zato je ova knjiga dr. sc. Snježane Koren ispunila tu prazninu. Autorica je primjenom najsuvremenijih teorija *kulture sjećanja* i *politike povijesti* u šest poglavlja detaljno analizirala međupovezanosti političke moći utjelovljene u KPJ i povijesnih narativa koji su reproducirani u nastavi povijesti, kao i njihovih reaktualizacija u školskim programima, udžbenicima, stručnome usavršavanju nastavnika i simboličkim manifestacijama poput proslava državnih praznika u školama, organiziranih školskih izleta itd. Težište istraživanja dr. sc. Koren je na razdoblju od 1945. do 1960., tj. vremenu u kojem je partijska vlast bila najjača i kada je najviše zadirala u svakodnevni život građana, te na području Narodne Republike / Socijalističke Republike Hrvatske, uz određene osvrtne na kasnije razdoblje i komparaciju s drugim jugoslavenskim republikama, u prvome redu Srbijom. U svojem je